

הזיקה בין צדק חברתי לתנובת הארץ במזמורי תהלים

מרים סקלרץ

מופעיה של שנת השמיטה במקרא, לשונם והקשרם, מטעימים ערכים של שוויון, של צדק חברתי ושל הגנה על החלש וחסר הישע. כפועל יוצא של קיום מצוות השמיטה והגשמת ערכים אלו מובטחת ברכה בתבואת הארץ, ולחילופין, ביטול מצוות השמיטה גוררת בעקבותיה את שממת הארץ.

בשמות כג, ט–יב מצוות השמיטה מלווה בשתי מצוות חברתיות, האחת "וגר לא תלחץ", והאחרת "וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר", ובתוכם – גם לשונה של מצוות השמיטה מטעימה את הפן החברתי ואת החלש בחברה: "והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך".

לאחר הציווי על שמיטת הכספים (דב' טו, ב–ד): "שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו" באה הבטחה לברכה בתבואת הארץ: "אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך ה' בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לרשתה". גם בויקרא כה, ו–כב מובטח שבהפקרת פרות השמיטה גם לחלש בחברה "לך ולעבדך ולאמתך" ובשחרור העבדים בשנת היובל יתקיים בנו "ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה" ולחילופין, ביטול מצוות אלו יגרור בעקבותיו "והשמתי אני את הארץ" (כו, לב).

זיקה זו שבין קיום ערכי הצדק החברתי לברכת היבול עולה גם ממזמורי תהלים בשני היבטים: האחד – בין אדם למקום, בחידוש יחסי עם ישראל ואלוקיו (מזמור פה), והאחר – בין אדם לחברו, בכינון יחסי המלך בישראל עם נתיניו (מזמור עב). במאמר זה נבחן כיצד העיצוב האמנותי של מזמורים אלו, על מבנם ולשונם הייחודיים, מבטא זיקה זו, כל מזמור עם הפן המיוחד לו.

מזמור פה

מחצית א': העתירה

1. ב] רצית ה' ארצך
ג] נשאת עון עמך
ד] אספת כל-עברתך
- שבת שבית יעקב:
כסית כל-חטאתם סלה:
השיבות מחרון אפך:
2. ה] שובנו אלהי ישענו
ו] הלעולם תאנף-בנו
ז] הלא-אתה תשוב תחינו ועמך ישמחו-בך:
ח] הראנו ה' חסדך
והפר כעסך עמנו:
תמשך אפך לדר ודר:
וישעך תתן-לנו:

מחצית ב': היענות לעתירה

3. ט] אשמעה
י] כי ידבר שלום
יא] אך קרוב ליראיו ישעו
- מה-ידבר האל ה'
אל-עמו ואל-חסידי ואל-ישוּבו לכסלה:
לשכן כבוד בארצנו:
4. יא] חסד-ואמת נפגשו
יב] אמת מארץ תצמח
יג] גם-ה' יתן הטוב
יד] צדק לפניו יהלך
- צדק ושלום נשקו:
וצדק משמים נשקף:
וארצנו תתן יכולה:
וישם לדרך פעמיו:

לשונות חוזרות ומקבילות במזמור

במזמור פה המילה "ארץ" נשנית ארבע פעמים; פעם אחת בצורת הנפרד והרווחת בספר תהלים, "ארץ" (פסוק יב), אך בשלושת מופעיה האחרים היא באה בשתי הטיות שונות של שייכות שאינן מופיעות עוד בספר תהלים, "ארצך" (פסוק ב) ו"ארצנו" (פסוקים י, יג).¹ צורות אלו מבטאות יחסי קרבה מיוחדים בין הארץ ובין ה' וישראל. חזרה נוספת הבולטת במזמור היא השורש שו"ב: "שבת שבית" (פסוק ב),² "השיבות" (פסוק ד), "שובנו" (פסוק ה'), "תשוב" (פסוק ז), "ישוּבו"

1 בספר תהלים מופיעה פעם אחת הצורה "מארצו" ושש פעמים הצורה "ארצם" בתוספת תחילית או בלעדיה. במזמורנו, כינויי השייכות הם בגוף ראשון ושני ומורים על קרבה יתרה.

2 במשמעות של להחזיר למצבי הראשוני, ראו איוב מב, י; ע' חכם, דעת מקרא, תהלים ב, ירושלים תשמ"א, עמ' קי; ג' ברין, עולם התנ"ך, תהלים ב, תל-אביב 1997, עמ' 68.

(פסוק ט) ומהווה לשון מנחה במזמור,³ שכן עיקר עניינו של המזמור הוא שיבת הארץ למצבה המקורי בטרם חטאו ישראל וחרה בהם אף ה'.⁴ על אף שמהות הצרה המתוארת במזמור וזהות הישועה הנדרשת אינן מפורשות,⁵ נראה שהקבלות לשוניות בין מזמורנו ובין הפסוק בדברים יא, יז הן בעצירת גשמים, מורות שהמזמור מתייחס לירידת גשמי ברכה לאחר בצורת:⁶

מזמור פה	דברים יא, יז
השיבות מחרון אפך [...] ה' לעולם תאנף בנו (ד, ו)	וחרה אף ה' בכם
וארצנו תתן יכולה (יג)	ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יכולה
רצית ה' ארצך שבת שבת יעקב [...] שובנו [...] (א, ה) גם ה' יתן הטוב (יג)	ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ה' נתן לכם

מהשוואת לשון המזמור לפסוק בדברים יא, יז נראה שהמשורר במזמורנו מבקש את היפוכם של הדברים המתוארים בספר דברים: כנגד חרון אף ה' בישראל בספר דברים, המשורר מבקש להשיב את חרון אפו של ה'; כנגד הקללה שאדמה לא תיתן את יכולה ניתנת בשורה שהארץ תיתן כן את יכולה; כנגד העם שאבד מארצו המזמור פותח בריצוי הארץ ושיבת⁷ העם, וכנגד אָבֶדֶן הארץ הטובה שנתן ה' המשורר מדגיש שה' ייתן הטוב.

מבנה המזמור

גם מבנה המזמור מחזק את ההבנה שתוכנו עוסק בברכה חקלאית של האדמה, שכן המזמור מתחלק לשני חלקים סימטריים על פי דרך פנייתו של המשורר אל ה'. במחצית הראשונה (פסוקים ב–ח) המשורר פונה אל ה' בגוף שני,

- 3 ברין, שם, עמ' 68.
- 4 רד"ק סבור שהמזמור מתייחס לגלותנו היום, ואילו חכם (לעיל הערה 2), עמ' קטו מעלה אפשרות שמדובר בתקופת שיבת ציון.
- 5 ראו ברין (לעיל הערה 2), עמ' 68. פ' מלצר, פני ספר תהלים, ירושלים תשמ"ג, עמ' ריד–רטז סוקר את הדעות השונות.
- 6 חכם (לעיל הערה 2), עמ' קטו, מציע שמדובר בבצורת בתקופת שיבת ציון, כמתואר אצל חגי א, י–יא.
- 7 השורש "אבד" הוא היפוכו של השורש "שוב". ראו: יחזקאל לד, ד, טז.

ואילו במחצית השנייה (פסוקים ט–יד) הפנייה היא בגוף שלישי.⁸ שתי המחציות נחתמות בשורש נת"ן: "וישעך תתן לנו" (פסוק ח) ו"גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יכולה" (פסוק יג). אלא שבעוד שבמחצית הראשונה מהות הישועה הניתנת⁹ אינה מפורשת¹⁰ הרי שבמחצית השנייה ניכר שהנתינה מכוונת לברכת גשמים ולתבואת הארץ. כך שחתימת המחצית השנייה מהווה מעין ביאור והשלמה לראשונה. הצירוף "וארצנו תתן יכולה" (פסוק יג) חותם בלשון שפתח המזמור "רצית ה' ארצך" (פס' ב), ומבאר את טיב הריצוי המדובר – הענקת גשמי ברכה והצמחת יכול משובח.

כל אחת ממחציות המזמור מתחלקת לשני בתים הנחתמים על פי רוב במילה חוזרת בפתיחתם ובחתימתם ומבטאת את עיקר עניינו של הבית.¹¹ במחצית הראשונה הבית הראשון נתחם בשורש שו"ב: "שבת שבית [...] השיבות" (פסוקים ב, ד) וניכר בכינויי השייכות של ה', "ארצך [...] עמך [...] עברתך [...] אפך". שלוש התקבולות המרכיבות בית זה מתארות את תהליך השיבה בסדר הפוך מסופו ועד תחילתו.¹² ראשית – התוצאה, ולאחר מכן תיאור מעשי ה' שהביאו לתוצאה זו: רציית הארץ (פסוק ב), נשיאת העוון (פסוק ג), השבת חרון האף (פסוק ד), זאת כדי להקדים ולהדגיש את עיקר הבשורה של רציית הארץ. הבית השני נתחם בלשון "ישע" (פסוקים ה, ח) שהיא עיקר הבקשה בבית הזה. ניכרת החזרה על שתי הלשונות "שוב"¹³ (פסוק ה) ו"אף" (פסוק ו) מן הבית הראשון: הלשונות המשותפות לשני הבתים מטעימות את הניגוד החריף בין

8 F. L. Hossfeld and E. Zenger, *Psalms 2: A Commentary on Psalms 51–100*, Hermeneia; Minneapolis, Minn.: Fortress, 2005, p. 363.

9 סימן נוסף לחלוקה הוא הפתיחה של נאום נבואה בפסוק ט. השוו מזמור פא, ו. הצירוף "נתינת ישע" הוא יחידאי במזמורנו ואינו נזכר עוד במקרא. ראו ברין (לעיל הערה 2), עמ' 69.

10 אם כי השורש "ישע" מופיע כבר בהקשר לירידת הגשמים בישעיה מה, ח: "הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתי". גם הפסוק, "וגשם – מטרות עזו" (איוב לו, ו), מקשר בין עזו ה' לירידת המטר, והשורשים "ישע" ו"עזו" הם צמד נרדפים במקרא: "ה' בעזך ישמח מלך / ובישועתך מה יגל מאד" (תהלים כא, ב); "עזי וזמרת יה / ויהי לי לישועה" (תהלים קיח, יד).

11 בכל אחד מארבעת הבתים משובץ שם ה' פעם אחת ובפתיחת שני הבתים הפנימיים נוסף גם השם "אל".

12 הוספלד וזנגר (לעיל הערה 8), עמ' 364.

13 בכך מקבילה המחצית הראשונה של מזמורנו למבנהו של מזמור ככו על שני בתיו (פסוקים א–ג; ד–ו), הפותחים גם הם בלשונות: "בשוב [...] שיבת" ו"שובה", ומתארות בתחילה התרחשויות מן העבר ולאחר מכן מובאת בקשה לעתיד.

ההווה העגום המתואר בבית השני ובין העבר המזהיר¹⁴ או העתיד המקווה¹⁵ המתואר בבית הראשון.

במחצית השנייה של המזמור נושא המשורר דברי נבואה מאת ה' כמענה לעתירה במחצית הראשונה. בבית השלישי יש חזרה על המילים העיקריות שתחמו את שני הבתים לפניו במחצית הראשונה, "שוב" (פסוק ט) ו"ישע" (פסוק י), וכן נזכרות שתי מילים מרכזיות העתידות להופיע בבית שלאחריו, "שלום" ו"חסד" (פסוק ט). הבית הרביעי נתחם במילה "צדק" (פסוקים יא, יד) ואליו מתלווים שני המוטיבים של "שלום" ו"חסד" (פסוק יא) שנזכרו כבר בבית השלישי. כן נוסף אליהם הערך הרביעי, "אמת" (שם).

מהשוואת שתי המחציות של המזמור ניכרת התפתחות בשלושה היבטים: בגורל הארץ, במעמד העם ובהתגשמות תפילתו של המשורר עצמו. במחצית הראשונה מתפייס ה' עם הארץ: "רצית" (פסוק ב) ובשנייה הוא אף משכין בה את כבודו (פסוק י). כן הופכת הארץ מ"ארץ" (פסוק ב) של ה' ל"ארצנו" (פסוקים י, יב) של העם.

בתחילת המזמור ה' מכסה על חטאם של ישראל (פסוק ג) ובמחצית השנייה הוא מעודד אותם, "אל ישובו לכסלה" (פסוק ט). בהתאם לכך, בראשית המזמור ישראל מכונים בלשון כללית, "יעקב" (פסוק ב) ו"עמך" (פסוקים ג, ו), ובמחצית השנייה הם זוכים להערכה ערכית-חיובית ויחד עם כינוי "עמו" (פסוק ט) מצטרפים הכינויים: "חסדיו" (פסוק ט) ו"יראיו" (פסוק י). הלשוניות "עם" ו"חסיד" מקבילות כמו במזמור קמח, יד, "וירם קרן לעמו / תהלה לכל חסידיו". גם עתירתו של המשורר, הנפרשת במחצית הראשונה של המזמור, זוכה להגשמה, תרתי משמע, במחצית השנייה. כנגד הבקשות "שובנו" (פסוק ה) ו"אתה תשוב" (פסוק ז) במחצית הראשונה, ה' מורה לעם "ואל ישובו לכסלה" (פסוק ט) ומבטיח בעקבות זאת לשוב ו"לשכן כבוד בארצנו" (פסוק י); כנגד הדאגה שכעס ה' הוא נצחי: "הלעולם [...] לדר ודר" (פסוק ו) ה' מבטיח שהוא "קרוב" (פסוק י), וכנגד הבקשה לחסד ולישע (פסוק ח) ה' פונה לעם בלשון "חסידיו" (פסוק ט) ומבטיח ש"קרוב [...] ישעו" (פסוק י) ו"חסד ואמת נפגשו" (פסוק יא). כאמור, גם הבקשה הכללית לישועת ה' במחצית הראשונה (פסוק ח) מתבהרת ומתגשמת בנתינת גשמים ויכול טוב בארץ במחצית השנייה, "גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה" (פסוק יג).

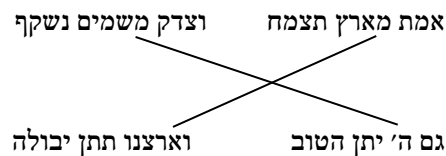
14 ראב"ע; חכם (לעיל הערה 2), עמ' קט; ברין (לעיל הערה 2), עמ' 68.

15 הוספלד וזנגר (לעיל הערה 8), עמ' 364.

הבית החותם את המזמור – מבנה ולשון

לבית הרביעי המכיל את ערכי הצדק, השלום, החסד והאמת, יש מבנה כיאסטי משוכלל ובו שתי השורות החיצוניות מתארות ערכים אלו בלשון האנשה, "נפגשו [...] נשקו" (פסוק יא),¹⁶ "יהלך וישם לדרך פעמיו" (פסוק יד), ואילו השורות הפנימיות מזכירות מוטיבים מעולם הצומח, "תצמח [...] שמים [...] ארצנו [...] יבולה" (פסוקים יב–יג). מבנה זה, שבו העשייה האנושית עוטפת את ברכת הארץ מאת ה', מורה שפועלו של האדם בתחום הערכי מביא בעקבותיו את השפע הארצי.

היחס ההדדי בין ערכי הצדק והאמת עלי אדמות ובין היענותו של השם מן השמים בא לידי ביטוי בכיאסמוס נוסף הנוצר בין שתי התקבולת המרכזיות בבית זה:

המבנה הכיאסטי של ארץ – שמים – ה' – ארץ מורה שהפעולה הארצית מובילה לגמול השמימי והגמול השמימי מביא לברכה הארצית.

גם הלשונות הדו-משמעיות המשולבות בשורות אלו מחזקות את הרעיון הטמון בהן, שכן ערכי האמת, הצדק והטוב מופיעים במקרא גם ככינויים לברכת הגשמים והיבול: אמת – "ואנכי נטעתוך שורק כלה זרע אמת" (ירמיה ב, כא); צדק – "כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון" (יואל ב, כג); "הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתיו" (ישעיה מה, ח); הטוב – "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך" (דברים כח, יב).¹⁷ מדו-משמעותן של מילים אלו כערכים חברתיים, מחד גיסא, וכביטויי ברכה בטבע, מאידך גיסא, מתהדקת הזיקה בין התחום הערכי לגשמי: בזכות

16 הוספלד וזנגר (לעיל הערה 8), עמ' 36, וכן M. E. Tate, *Psalms 51–100* (WBC), Texas 1990, p. 371, מבארים את משמעות הפעלים כמו שניים הנפגשים כדי לחנן את דרכם ואת מפעלם המשותף.

17 ראו רש"י, ראב"ע ורד"ק המבארים את המילה "הטוב" (פס' יג) עפ"י הפסוק בדברים כח, יב ובעקבותיהם גם שאר המפרשים.

האמת שבקרב בני האדם תצמח האמת מהארץ, כלומר הארץ תיתן פריה בנאמנות לעובדיה, ולא תאכזב את אמונתם ואת תקוותם לקצור את שזרעו; ובזכות הצדק שבקרב בני אדם ייזלו מן השמים גשמי צדק, גשמי ברכה וישועה.¹⁸ אותו צדק שבין בני אדם על הארץ יוביל גם את השם לשכון במקום מושבם, שכן ה' בוחר לשכון במקום הצדק:¹⁹ "לשכן כבוד בארצנו [...] צדק לפניו יהלך – וישם [צדק] לדרך פעמיו" (פסוקים י, יד).

מזמור עב

מחצית א'

.1

א] אלהים **משפטיך** למלך תן וצדקתך לבן-מלך:
 ב] ידין עמך בצדק וענייך במשפט:
 ג] ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה:
 ד] **ישפט** עניי-עם יושיע לבני אביון וידכא עושק:

.2

ה] ייראוך עם-**שמש** ולפני **ירח** דור דורים:
 ו] ירד כמטר על-גז כרביבים זרזיף ארץ:
 ז] יפרח-בימיו צדיק ורב שלום עד-בלי **ירח**:

.3

ח] **וירד** מים עד-ים ומנהר עד-אפסי-ארץ:
 ט] לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו:
 י] מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו:
 יא] וישתחוו-לו כל-מלכים כל-גוים יעבדוהו:

18 חכם (לעיל הערה 2), עמ' קיג.

19 חכם (לעיל הערה 2), עמ' קיד.

מחצית ב'

.4

יב] כּי-יציל אביון משוע ועני ואין-עזר לו:
 יג] יחס על-דל ואביון ונפשות אביונים יושיע:
 יד] מתוך ומחמס יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו:

.5

טן] ויחי ויתן-לו מזהב שבא
 ויתפלל בעדו תמיד כל-היום יברכנהו:
 טז] יהי פסת-בר בארץ בראש הרים
 ירעש כלבנון פרו ויציצו מעיר כעשב הארץ:
 יז] יהי שמו לעולם לפני-שמש ינון שמו
 ויתברכו בו כל-גוים יאשרוהו:

מבנה המזמור

המחצית הראשונה (פסוקים ב–יא)

חמשת בתי המזמור²⁰ נתחמים בלשונות חוזרות ונרדפות המבטאות את הרעיון המרכזי של הבית. בכל בית מוצג היבט אחר במסגרת שלטונו של המלך. הראשון, העוסק בפועלו של המלך בתחום הצדק החברתי, נתחם בשתי מילים מן השורש שפ"ט: "משפטיך" (פסוק א) בתחילה ו"ישפט" (פסוק ד) בחתימה. במהלך בקשה קצרה זו מופיעים שני השורשים שפ"ט ו-צד"ק שלוש פעמים כל אחד. בהתאמה, גם הנזקקים העיקריים למערכת המשפט נזכרים שלוש פעמים: "וענייך" (פסוק ב), "עני עם [...]" לבני אביון" (פסוק ד).

20 לא ציינו בגוף המאמר את כותרת המזמור ואת חתימותיו. נתייחס אליהם כאן בקצרה. כותרת המזמור "לשלמה" מורה בעבור מי חובר המזמור, וחתימתו "כלו תפילות דוד בן ישי" מציינת את מחברו. חתימה זו אינה מוסכת אך ורק על מזמורנו, אלא על קובץ המזמורים א–עב שרובם נושאים כותרת המייחסת אותם לדוד. מזמורנו מהווה סיום נאה ל"תפלות דוד", כי בו מבקש דוד על בנו-יורשו וממשיך דרכו. לפני חתימה זו מופיעה חתימה נוספת "ברוך ה' [...]" אמן ואמן". גם חתימה זו, כקודמתה, אינה חתימה פרטית למזמורנו אלא היא חותמת את ה"חומש" השני של ספר תהלים הכולל את המזמורים מב–עב. חתימות דומות מציינות את סיומם של שאר חלקי הספר (תהלים מא, יד; פט, נג; קו, מח). נמצא שגוף המזמור פותח בפנייה "אלהים" ומסתיים באיחול "כל גוים יאשרוהו". ראו חכם (לעיל הערה 2), תהלים א, עמ' תל–תלא.

פעולותיו של המלך בתחום הצדק, המתוארות בבית הראשון, מביאות לשגשוג המתואר בבית השני. תיחום הבית השני בצמד הנרדפים שמש-ירח מבטא את מוטיב הנצחיות והשגשוג של המלך ושל הארץ. אלו מתוארים על ידי דימויים מעולם הצומח, "ירד כמטר על גז, כרביבים זרזיף ארץ, יפרח" (פסוק ו-ז).

לאחר שני הבתים המורים על צדק ושגשוג מתואר מעמדו של המלך בין האומות. הבית השלישי מדגיש את האוניברסליות והטוטליות של שלטון המלך בפתחה החוזרת של המילה "עד" (פסוק ח) ובחתימה החוזרת של המילה "כל" (פסוק יא). כן נוצר אינקלוזיו על ידי שני שורשים המורים על שלטון, רד"ה (פסוק ח) ו-עב"ד (פסוק יא), התוחמים את הבית. האבסולוטיות של שלטון המלך מתוארת גם על ידי שרשרת פעלים המורים על כניעתם המוחלטת של האויבים למרותו של המלך: "יכרעו", "ילחכו", "ישיבו", "יקריבו", "ישתחוו" ו"יעבדוהו". החרוז הפותח בית זה, "וירד מים עד ים ומנהר עד [...]..." (פסוק ח) מזכיר את ברכת ה' לאברהם, "לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת" (בראשית טו, יח).²¹

הקבלה בין המחצית הראשונה לשנייה (פסוקים יב-ז) ניכרת הקבלה בין המחצית הראשונה של המזמור ובין המחצית השנייה הן מבחינת המוטיבים וסדרם הן מבחינת הלשונות החוזרות בהן. הבית הרביעי, כמו הראשון, עוסק במפעלו של המלך בתחום הצדק החברתי. בשניהם חוזרות ונשנות מילים המתארות את החלש בחברה הזקוק ביותר למפעל הצדק: "עני" ו"אביון" (פסוק יב) וכן ה"עושק" (פסוק ד) ממנו מציל המלך את החלש מן הבית הראשון מופיע בלשון "מתוך ומחמס" (פסוק יד) בבית הרביעי. כפי שניתן להצביע על הקבלה בין הבית הראשון לרביעי כך גם לבית החמישי יש לשונות ומוטיבים המקבילים לבית השני; בשני הבתים מופיע המוטיב המשותף של אריכות ימיו של המלך: "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים" (פסוק ה); "יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו" (פסוק יז) כשאת מסגרת הזמן מייצגות הלשונות "שמש" ו"ירח". שני הבתים עשירים בתיאורי צמיחה ופריחה, המתוארות בעזרת הופעה כפולה של כ"ף הדימוי: "ירד כמטר על גז כרביבים זרזיף ארץ" (פסוק ו); "יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פרו ויציצו מעיר כעשב הארץ" (פסוק טז).

21 ראו גם הקבלה לזכריה ט, י.

כשם שלאחר שני צמדי הבתים הראשונים מתואר מעמדו האוניברסלי של המלך הנחתם במילים: "כל גוים יעבדוהו" (פסוק יא), כך בסוף צמד הבתים האחרונים באה חתימה בלשון מקבילה: "ויתברכו בו כל גוים יאשרוהו" (פסוק יז). גם חתימה זו מזכירה את ברכות ה' לאברהם: "ונברכו בך כל משפחת האדמה" (בראשית יב, ג); "והתברכו בזרעך כל גויי הארץ" (בראשית כב, יח).

התפתחות בין המחציות

לצד הקבלות אלו ניכרת גם התפתחות והעצמה בין שתי המחציות:²² בעוד שהבית הראשון מדגיש את ערכי הצדק והמשפט הכלליים ומזכיר רק בקצרה את החלש בחברה: "וענייך [...] עניי עם יושיע [...] לבני אביון וידכא עושק", הבית הרביעי מפתח ומעצים את המלחמה בעד החלש. נפשו-או דמו של העני נזכרים שלוש פעמים (פסוקים יג-יד) בבית זה, והוא נתחם בפעולות ההצלה של המלך בעבור החלש: "יציל" – "יגאל" (פסוקים יב, יד).

גם בין הבית השני לחמישי ניכרת העצמה בתחום הפוריות והצמיחה. בבית השני מופיע מוטיב הגשם המרווה את הארץ ונזכרת תחילת הצמיחה. לעומת זאת, בבית החמישי מתוארת פוריות עצומה וחסרת תקדים של שדות בשלים ופְּרִיּוֹת המלך. שפע זה מתבטא גם באינקלוזיו "ברכה" (פסוקים טו, יז) התוחמת את הבית.

ניכרת ההעצמה וההתפתחות גם בין שתי החתימות המקבילות: "כל גוים יעבדוהו" (פסוק יא) ו"כל גוים יאשרוהו" (פסוק יז). אם במחצית הראשונה של המזמור היחסים האוניברסליים מתבטאים ברגשות יראה והכנעה, הרי שבסוף המזמור הגויים כבר מבטאים יחסים חיוביים של ברכה ואושר כברכת ה' לאברהם.²³

הרצף הערכי הנשנה פעמיים במזמור ומתעצם ממחצית למחצית קובע את עשיית הצדק החברתי כערך ראשון בפועלו של המלך.²⁴ המלך, שבתחילה מעניק חיים לנתיניו על ידי כינון הצדק בממלכתו, מביא בעקבות זאת חיים של ברכה

22 הוספלד וזנגר (לעיל הערה 8), עמ' 72.

23 היחס המתפתח של הגויים למלך הוא פועל יוצא של יחסי המלך עם נתיניו. במחצית הראשונה, שבה מתוארים הגויים כיראים מן המלך, קודם לכך הפועל "יראוך" בתיאור יחסי העם והמלך, ובמחצית השנייה, שבה האומות מברכות את המלך, קודמת לכך הפעולה של "יברכנהו" מצד העם. אם כן, גם יחסיו הבין-לאומיים של המלך הם פועל יוצא של יחסיו לנתיניו.

24 ראו גם מלכים א ג, ה-ט ומשלי לא, א-ט.

ושפע לו ולארצו. טובה זו הולכת ומתפשטת עוד עד לשלטונו של המלך בכל קצווי עולם.²⁵

סוף דבר

בחנו שני מזמורים המטעימים את הזיקה שבין קיום ערכי הצדק החברתי וברכת היבול. במזמור פה, אף על פי שמהות הצרה המתוארת וזהות הישועה המבוקשת אינן מפורשות, ההקבלות הלשוניות בין מזמורנו ובין דברים יא, יז וכן המבנה הסימטרי של המזמור מורים שמדובר על ירידת גשמי ברכה לאחר בצורת. המבנה הכיאסטי של הבית האחרון והשימוש בלשונות הדו-משמעיים "אמת", "צדק" ו"הטוב", המבטאים במקרא הן ערכים חברתיים הן את ברכת ה' בטבע, מבלטים את הזיקה שבין שני התחומים – הערכי-חברתי והטבעי-גשמי, ומדגישים את התלות ההדדית ביניהם.

הקשר האמיץ שבין עשיית צדק ובין ברכת הארץ בא לידי ביטוי גם ממבנהו ומלשונו של מזמור עב. המזמור בנוי מעיקרו משני צמדי בתים: הראשון בכל צמד מתאר את הנהגתו של המלך בתחום הצדק, והשני מתאר שגשוג תוך שימוש בדימויים מעולם הטבע. השוואת צמדי הבתים מורה על זיקה בתוכן ובלשון, אך גם על התפתחות ועל העצמה ביניהם: ככל שפעלו של המלך בתחום הצדק החברתי וההגנה על החלש נמרץ יותר, כך גדלה גם ברכת הארץ, והיבול מתברך בממדים חסרי תקדים.

